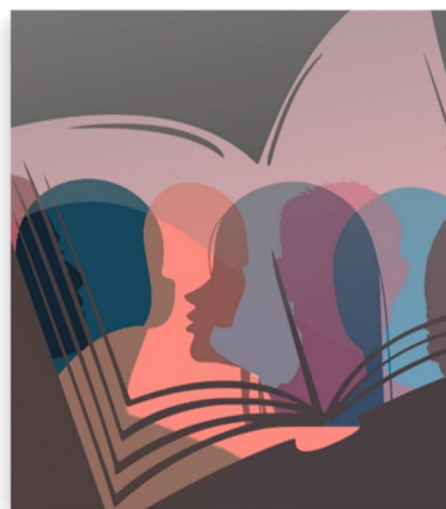

Pracovní setkání

**Rodina a genderové vztahy
v současné literatuře
(dramatu, divadle a próze)
v česko-německém kontextu**

ABSTRAKTY

31. 10. 2025, Praha

Obsah

Náruč mateřské lásky. Děti nedostupných rodičů v české současné literatuře	
<i>Lucie Antošíková, ÚČL AV ČR Brno</i>	3
Téma rodiny a genderových vztahů v divadelních hrách současné německé autorky Felicie Zeller ve srovnání s feministickou a genderovou problematikou v dokumentárních inscenacích české režisérky a autorky Barbary Herz	
<i>Zuzana Augustová, ÚČL AV ČR Praha</i>	6
Co s normalizačním dědictvím? Rodina a veřejná role ženy v díle Jaromíry Kolárové	
<i>Hana Blažková, ÚČL AV ČR, ÚČLK FF UK Praha</i>	8
Impulzy Nového ženského hnutí 70. let pro dekonstrukci tradičních rodinných konstelací a role ženy v německy psané literatuře	
<i>Renata Cornejo, UJEP v Ústí nad Labem</i>	13
Postava babičky a ambivalence genderového diskurzu u Ondřeje Macla a Saši Stanišice	
<i>Svetlana Efimova, LMU München</i>	17
Institucionalizace Gender Studies v Rakousku	
<i>Susanne Hochreiter, Universität Wien</i>	20
Poločas rozpadu tradiční rodiny průmyslového věku	
<i>Eva Klíčová, Brno</i>	22
Mateřství a rodičovství v české a německé současné dramatice na příkladu her Anny Saavedry, Kathrin Röggla, dvojice Yael Ronen a Dimitrij Schaad a Loly Arias	
<i>Barbora Schnelle, Drama Panorama, Berlin</i>	24
Téma rodiny v současné české próze	
<i>Alena Šidáková Fialová, ÚČL AV ČR Praha</i>	25
Román <i>Poloviční životy</i> od Susanne Gregor: Sílicí pozice pečovatelské práce na literárním trhu nebo ve společenském povědomí?	
<i>Karin S. Wozonig, Universität Wien</i>	29

Náruč mateřské lásky. Děti nedostupných rodičů v české současné literatuře

Lucie Antošíková, ÚČL AV ČR Brno

Jaké obsahy spojujeme v evropském kulturním prostředí s obrazy rodičovství? Co si prostřednictvím kolektivní paměti předáváme o rodičovské roli? Jak ji jako společnost prožíváme na osobní i kolektivní rovině? Umění, které tyto obrazy komunikuje, nabízí možnost sledovat konkrétní podoby rodičovských rolí a jejich proměny v závislosti na biografiích tvůrců i v souvislosti s proměnami širšího společenskohistorického kontextu.

Obsahy kolektivní paměti zprostředkovávané texty zároveň vytvářejí pozadí, na němž probíhá proces socializace, začleňování do společnosti. Literární obrazy rodičovství tak spoluurčují očekávání, jež jsou s touto rolí spjaty – vedle idylických momentek vzájemné interakce zviditelňují také náročné fáze péče o děti i riskantní období rodinných vztahů. Vedle jiných médií (instagramu, různých periodik nebo filmu) nabízí literární text specifický prostor široké imaginace a intimity neohraničený časem recepce. Čtenář/čtenářka má možnost se přesně podle své kapacity – vnější i vnitřní – naladit na téma, identifikovat se s ním. Čtenářská i literárně kritická reflexe literárních zpracování různých podob rodičovství pak může potvrzovat nebo zpřesňovat aktuálnost tématu.

Abychom mohli v literatuře zkoumat, co znamená „nepřítomný rodič“, je nutné se ptát, čím je naopak charakterizována jeho přítomnost. Slovní obrat „náruč mateřské lásky“ evokuje v prvním plánu bezpečí, hřejivý pocit blízkosti, ochrany, pevného místa ve světě. Stejně tak ovšem může ironicky pojednávat omezující prostor kontroly, zpochybňování svéprávnosti druhého. *Jak pojmu rozumí děti nepřítomných rodičů v současné české literatuře? Čím pro ně rodiče jsou, co jim v životě chybí?*

A jak se toto „prázdné místo“ proměňuje v závislosti na společensko-historickém kontextu?

Jak dokládají výzkumy vývojové psychologie, rodiče mohou být nepřítomní mnoha způsoby: Mohou být nepřítomní fyzicky, pokud

- 1) zesnuli
- 2) emigrovali
- 3) byli uvězněni

Mohou být ovšem nepřítomní psychicky, nedostupní pro potřeby svých dětí. Takové případy představují

- 4) závislosti všeho druhu (alkohol, drogy, elektronika)
- 5) psychická nezralost (agresoři, bázlivci, prospěcháři).

Je možné sledovat i nedostupnost situační, kdy rodiče nemají kapacitu se dětem adekvátně věnovat, neboť

- 6) jsou zahlceni vlastními problémy – vztahy.

Do tohoto schématu se promítá společenskohistorický kontext (současná literatura stále reflektuje totalitní minulost země v přímém dopadu na život rodičů) a jednotlivé formy nedostupnosti se mohou kombinovat nebo následovat (úmrtí ve vězení, uvíznutí ve vlastních problémech po léčbě apod.).

Pro svůj příspěvek jsem vybrala tři knihy, v nichž vystupují nepřítomní rodiče: a sice *U útulku 5* ([1963] 2003) Edgara Dutky (1941), *Hagibor* (2014) Mileny Slavické (1949) a *Všichni jsou trapný* (2019) Simony Bohaté (1965). Dutka vypráví o svém dětství v padesátých letech, kdy pobývali se sestrou jako nepřátelé lidu v dětském domově, neboť jejich matku komunisté uvěznil. Nepřítomný otec se objevuje jen ve zmínce o tom, že se „z války nevrátil“ (33). Ani „nepřítomná matka“ nezabírá v textu mnoho prostoru – demonstruje se v bezradnosti a opuštěnosti dětí po zatčení (10–11), jejich magických schopnostech (59) a hlubokém žalu vypravěče po vězeňské návštěvě (59), případně jeho dětské hrdosti nad matčiným útekem z vězení (82). Poslední zmínka o matce se váže k balíku z Austrálie (148). Matčina nepřítomná existence je upozaděna líčením života v domově a v závěru nahrazena domovem u tety a strýce (147–150).

Také v knize *Hagibor* figuruje nepřítomná matka – absentuje však v několika rovinách. (Na rozdíl od Dutky činí Slavická z její absence téma knihy.) Nepřítomná je pro svou dceru Eriku nejen emigrantka Hanka, na niž se vyprávění soustředí, svou nepřítomnost v dceřině životě odhaluje čtenáři postupně i Hančina matka, vystupující jako babička. Trojí perspektiva příběhu odhaluje postupně složitý propletenec zranění a vin, v němž ze všech stran chybí opravdová blízkost a šance na uzdravení a největší naději protagonistům a protagonistkám nabízí šance na porozumění, prostá možnost pokračovat v životě i přes všechno zlé.

Knihy *Všichni jsou trapný* je pak doslova přehlídkou „nepřítomných rodičů“. Děti v žižkovské základní škole osmdesátých let evokují celou paletu poškozených rodin – z různých důvodů, jejichž spojnicí je právě nepřítomnost pečujících osob, existují sami za sebe v džungli každodennosti, zaštitěni jen zájmem třídního učitele. Který však v situaci disponuje omezenými možnostmi jednání. Ústřední postavou dramatu je pak Martin, jehož rodiče emigrovali a nechali chlapce se starou babičkou. Martin postrádá především otce, kdysi slavného boxera, jehož hodnotám se snaží zavděčit (87). Soužití

nevinných bezmocných, zraněného chlapce a nemohoucí ženy, ve světě zlých mocných nutně vede ke katastrofě. Její bezvýchodnost nakonec postava Bohaté obrací v hold přátelství a celý příběh vyústí v naději. Nikoliv v dobrý konec, tomu brání zasazení děje do historických reálií, ale v naději na mezilidskou blízkost a alespoň částečně pečující vztahy. Zatímco Dutka blízkým lidem svého hrdinu přímo předává, když si ho z Domova vyzvedává teta, Bohatá poskytuje Martinovi pouhou naději na blízkost v podobě laskavého primáře a chápavého dětského kolektivu. I tak je to v danou chvíli víc, než mohou nabídnout nepřítomní rodiče.

Otázky do diskuse:

- 1) Univerzálnost. Nakolik je téma absentujících rodičů (ve fyzickém smyslu) spjato s historickými reáliemi? Objevuje se ve stejném čase v jiných postkomunistických literaturách? Závisejí zpracování tématu absentujících rodičů na pohlaví autorů?
- 2) Recepce. Nakolik téma absentujících rodičů rezonuje čtenářskou obcí? Predestinuje knihy k oceněním? Čeho si všímá kritika?
- 3) Generační otázka. Jakým způsobem se témat spjatých s rodičovstvím chápou nejmladší autoři? Dita Táborská (1981): *Černé jazyky*, Malinka, Petra Hůlová (1979): *Macocha*, Marek Torčík (1993): *Rozložíš paměť* ad.?

Téma rodiny a genderových vztahů v divadelních hrách současné německé autorky Felicie Zeller ve srovnání s feministickou a genderovou problematikou v dokumentárních inscenacích české režisérky a autorky Barbary Herz

Zuzana Augustová, ÚČL AV ČR Praha

Německá autorka Felicia Zeller (1970) píše kriticky o aktuálních tématech z oblasti blízkých rodinných vztahů, avšak v souvislosti s jejich společenskou dimenzí. Autorka provádí rešerše a vede rozhovory s těmi, jichž se daná problematika dotýká, ať už v rodinné či profesní sféře. Výchozí materiál však podrobuje silné jazykové stylizaci a využívá formální atributy postdramatické tvorby. Její divadelní texty s tematikou vykořisťovatelských vztahů mezi Západem a Východem – v rodinách i ve společenském měřítku (*Gespräche mit Astronauten* [Rozhovory s astronauty], 2011), nebo s problematikou domácího násilí a nedostatečných opatření společnosti proti němu (*Kaspar Häuser Meer* [Město moře hoře] (2008), *Antrag auf größtmögliche Entfernung von Gewalt* [Žádost o maximální minimalizaci násilí], 2023), propojují řadu hlasů různých postav i několik hlasů postavy jediné, přičemž zpravidla rezignují na dialogickou strukturu textu, na příběh a dramatický oblouk i na zobrazení přímého dramatického střetu. Zbavují se narace, nikoli však figurace: ve spleti hlasů či v monologických partech lze stále rozeznat jednotlivé postavy, aniž by však podléhaly psychologickému realismu. Autorku nezajímají jen problémy samotné, na individuální i společenské úrovni, ale to, jak je aktéři verbalizují.

Tvorba autorky a režisérky Barbary Herz (1983) rovněž vychází z rešerší a rozhovorů s reálnými respondenty a respondentkami, v divadelním tvaru se rovněž prolíná větší počet různých hlasů, ztvárňovaných jen několika aktérkami a aktéry (*Jenom matky vědí, o čem ten život je*, 2020; *O bílých heterosexuálních mužích, co jedí maso*, 2022; *Istanbulská úmluva*, 2024; *Kuchařka pro disidenty*, 2025). Jejich promluvy vykazují mnohem nižší míru stylizace, protože se více blíží žánru dokumentárního dramatu a divadla. Přitom však nepostrádají nadhled a distanci v duchu epického Brechtova divadla. Autorka ovšem využívá též atributy postdramatické formy zrušením celistvých dramatických postav a příběhu. Aktéři se stávají nositeli textu, kterým nekomunikují

mezi sebou, ale prezentují promluvy ve vnějším komunikačním okruhu přímo divákům.

Felicia Zeller prezentuje ve svých textech problémy, s nimiž se společnost léta potýká, a přitom je uchopuje a verbalizuje inovativně a díky postdramatické jazykové i formální stylizaci ukazuje jejich naléhavost. Barbara Herz se věnuje tématům, která v naší společnosti nejsou doposud ve veřejném prostoru dostatečně reflektována (domácí násilí, mateřství v rovině společenské diskriminace, krize maskulinity). I proto je tvar jejích děl „realističtější“, byť rovněž nikoli dramatický, že se dokumentárními prostředky danou problematiku teprve snaží ve společenské i privátní rovině zformulovat.

Otázky do diskuse:

- 1) Jak lze srovnávat dokumentární divadelní inscenaci s texty, při jejichž vzniku byly sice použity dokumentární postupy, ale které vykazují výraznou jazykovou i formální stylizaci v duchu postdramatické poetiky?
- 2) Jak se liší pojetí rodinné a profesní role ženy v současném Německu (*Rozhovory s astronauty*) a v Česku (*Jenom matky vědí, o čem ten život je*) v pojetí německé autorky Felicie Zeller a české autorky a režisérky Barbary Herz?
- 3) Mohla by být hra Felicie Zeller *Žádost o maximální minimalizaci násilí* (2023) inscenována v českém divadle, když v ní autorka zpracovává téma domácího násilí především na případech tzv. dohodnutých sňatků?

Co s normalizačním dědictvím? Rodina a veřejná role ženy v díle Jaromíry Kolářové

Hana Blažková, ÚČL AV ČR, ÚČLK FF UK Praha

Abychom se mohly dívat na proměny reprezentace rodiny v současné literatuře (kterou se v českém kontextu většinou míní literatura po roce 1989), musíme studovat také to, jak tato reprezentace fungovala v předchozím období. Nejvíce opomíjené jsou v tomto smyslu tzv. oficiální autorky normalizačního období čili autorky, jež publikovaly v oficiálním, státem uznávaném oběhu mezi lety 1969 a 1989. Přes panující publicistický narativ o normalizaci jako monolitním celku, jenž se rozbíjí teprve v druhé polovině 80. let, bych toto období chtěla představit také v jeho rozporuplnosti a ukázat na to, že i různé oficiálně publikující autorky mohly mít k tématu ženské rovnosti takřka opozitní postoje. Vedle konzervativního obratu, o němž se zde často hovoří a který je možné pod vlivem konzervativní sexuologie sledovat i v literatuře (zejm. Miroslav Plzák v tvorbě Zdeny Frýbové), můžeme zároveň pozorovat aktivní rezidua socialistické ženské emancipace, jíž se (minimálně některé) ženy nechtěly vzdát. Jejich podíl ve veřejném diskurzu je díky literárním dílům a jejich čtenářkám patrný dodnes.

Budu mluvit o Jaromíře Kolářové (1919–2006), meziválečné komunistce, stalinistce, jež stihla napsat propagační hru o procesech v roce 1952, která byla uvedena jen pár měsíců před zatčením a obviněním jejího muže. Kvůli politickým perzekucím nemohla během 50. let své literární povolání rozvíjet a do literárního života se vrátila v roce 1962 a v průběhu normalizace se stala jednou z mála kanonických autorek. Literárně aktivní zůstala až do 90. let, jakkoliv byla v rámci literárního pole (opět) marginalizována, a publikovala romány pro dívky v nakladatelství Erika. Její paměti *Divný čas, divná láska*, vycházejí až po její smrti. Kolářová se ve svých literárních i publicistických textech minimálně od druhé poloviny 70. let zaměřuje na otázky ženské rovnosti, uspořádání rolí v rodině, mateřství, ale i nutnosti veřejné realizace ženy. V jejích textech postupně krystalizuje ucelený názor na otázky ženské emancipace, který si můžeme přečíst zejména v eseji *Pouť za ženskou hrdinkou* (1990).

Na otázku, proč píše, Kolářová v roce 1984 odpovídá:

Je mimo každou pochybnost, že na ženách leží větší tíha povinností a odpovědnosti než na jejich mužských protějšcích. Že i naše ženy, byť zcela rovnoprávné (anebo právě proto?) mají těžší život než muži. Mateřské

povinnosti nás v mnohém brzdí a svazují – ale vzdát se jich dobrovolně?
Znamenalo by to žít neúplný, vypreparovaný život a takový vlastně ztrácí smysl.
Neboť mateřství zároveň obohacuje a obrozuje... Snažím se zpodobnit ženy
v dnešní složité realitě a propletenici mezilidských vztahů. A dát jejich touhám,
snům, trápení a vítězství literární podobu. Tak, aby se v mých hrdinkách
čtenářky poznávaly.¹

Vidíme, že v tomto citátu Kolárová zdůrazňuje útěšnou funkci literatury, což je možná u komunistky jejího ražení netypické, na druhou stranu pro ni klíčovou životní zkušeností byla druhá světová válka, během které pro ni četba byla zásadním únikem z těžké životní reality. Její prózy, polistopadovou vědou označované jako červená knihovna,² se skutečně pohybují na hranici populárních žánrů. Můžeme si ale všimnout, že toto žánrové zařazení je zřejmě i vědomé – Kolárová se snaží psát pro co největší množství čtenářek. V jejích publicistických textech se jako trvalé téma objevují rodinné vazby a vztahy, Kolárová opakovaně zdůrazňuje, že během jejího života rodina a role mužů a žen prošly ohromnou transformací a není divu, že vše nefunguje tak, jak by mělo. Svoje literární texty potom považuje za jakýsi typ – dnes bychom řekli – uměleckého výzkumu, v jehož rámci se snaží prozkoumat různé typy žen a odlišné konstelace. Na rozdíl od disciplinačních plzákovsky laděných textů současný rozpad rodin nepřičítá lidské nezralosti,³ ale vnímá ho jako přechodné období vynucené radikalitou společenských změn, které jednoznačně hodnotí jako pozitivní a prospěšné.

Jaké typy hrdinek prozkoumává? Mnoho z nich se dotýká mateřství, jež je jako téma pro Kolárovou klíčové. V knižní verzi populárního filmu *Holky z porcelánu* (1976) starší skladnice mimo jiné odrazuje dívky od časných vdavek. Román *Chtěla bych ten strom* (1984) pojednává o vztahu mezi starším mužem a jeho mladou sekretářkou. Podle svých slov se zde snažila analyzovat motivy obou partnerů k takovému vztahu, zároveň dala ale svému příběhu výstražný konec, jež měl lidi před takovým typem vztahů varovat. V satirickém „malém českém hororu“ *Přežijí muži rok dva tisíce?* (1982) Kolárová tepe nerovné postavení žen ve společnosti, ale zároveň i jistou feminizaci mužství. Její texty v sobě většinou kombinují právě útěšnou funkci známou z tzv. ženských žánrů populární literatury, harmonizují konflikty (na vše pomáhá

¹ Kolárová, Jaromíra: Lidé z titulků – scénáristka. *Vlasta* 38, č. 25, 1984, 19.

² Janoušek, Pavel: *Dějiny české literatury 1945–1989. IV. 1969–1989*. Praha: Academia, 2008, 699–703; Mocná, Dagmar: Červená knihovna pod normalizačním tlakem. In: Wiendl, Jan: *Normy normalizace. Sborník referátů z literárněvědné konference 38. Bezručovy Opavy, 11.–13. 9. 1995*. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, 1996, 39–43.

³ Zejména: Frýbová, Zdena: *Falešní hráči*. Praha: Melantrich, 1982. Reflexe normalizační sexuologie a role Miroslava Plzáka: Lišková, Kateřina: *Politika touhy. Sex a věda v komunistickém Československu*. Překlad Jan Škrob. Brno: Host, 2022.

humor a práce), přesto ale pojmenovávají problémy, jež v období normalizace byly ve společnosti přítomné.

V roce 1989 v souvislosti s připravovaným esejem *Pouť za ženskou hrdinkou* (1990) Kolárová uvedla, že záměr napsat podobný text o emancipaci žen prý měla už dlouho, chtěla ale nejprve ve svých knihách ztvárnit dostatečně velký počet ženských hrdinek. V článku pro časopis *Květy* v tomto kontextu uvádí, že se jí uspěchaný a hektický způsob života současných žen jeví být v rozporu se socialistickým způsobem života. Přidává k dobru také historku:

Nedávno mé mladičké přítelkyni poradili v manželské poradně, že musí něco ze své ctižádosti v zaměstnání obětovat v zájmu dobrého soužití. Konečně, nejste madam Curie, znělo odůvodnění. Moc mě to rozesmálo, on totiž její manžel má také dost daleko k nejvyšším metám.⁴

Esej *Pouť za ženskou hrdinkou* (1990, Československý spisovatel, edice Puls) je ojedinělým dokladem reflexe socialistické ženské emancipace v 80. letech. Kolárová hodnotí úspěchy a neúspěchy socialistického ženského hnutí, porovnává vztahy mezi ženami a muži a popisuje nezáměr současných dívek o emancipaci. Mezi tématy, jež sleduje, najdeme samozřejmě dvojí zatížení ženy, které je podle Kolárové hlavním důvodem, proč ženy nezastávají vyšší pozice: „[D]okud nebude péče o domov záležitostí obou partnerů, nemůže se nic zlepšit. Z toho by vyplynulo, že by se měla zvýšit výchova k rodičovství právě u mužů.“⁵ Zde vidíme jedno z východisek, s nímž v této knize přichází. Zatímco v normalizačním myšlení převládá silná pohlavní diferenciaci a s ní spojené rozdělení tzv. mužských a ženských rolí, Kolárová zde představuje hledisko spíše konstruktivistické – genderové role je možné ovlivňovat, a to zejména v rámci výchovy.

Spolu s výchovou mužů potom navrhuje také lepší státní služby v oblasti péče o domácnost. Zatímco v kapitalistických společnostech je podle Kolárové více žen ve vedoucích pozicích proto, že v nich ženy z vyšších společenských vrstev mohou vykořisťovat chudé ženy a využívat je jako chůvy nebo uklízečky, v socialistické společnosti by to podle ní mohla řešit legální služba, jež by ženám zaměstnaným jako uklízečky garantovala i pracovní práva jako sociální a zdravotní pojištění. Jedná se o nejkonkrétnější požadavek na zlepšení, který Kolárová v tomto eseji nabízí, bohužel z ekonomického hlediska je v této době zřejmě anachronický – kolektivistické spravování země se v době, kdy esej píše, pomaličku rozpouští, a v době, kdy esej skutečně vyjde, již neexistuje politická vůle, jež by ho mohla chtít prosadit.

⁴ Kolárová, Jaromíra: Na téma – žena. *Květy*, č. 38, 1989, 39.

⁵ Tamtéž, 85.

Kolárová zde kriticky reflektuje také vztah nejmladší generace k projektu ženské emancipace a zde cítíme nejsilnější deziluzi: „Ještě moje maminka tvrdila, že muž, byť veliký jako paleček, znamená pro ženu záštitu a osamělá žena nemůže obstát v krutém světě. Ostatně tento názor, proti němuž moje generace bojovala, se znovu objevuje u generace nejmladší.“⁶ Tvrdí, že pro mladou generaci žen je typická jakási bezradnost, jež je potom vede k časnému uzavírání sňatků bez lásky, jen proto, aby se vyvázaly z rodinného prostředí. Tato skepse mladé generace žen vůči emancipaci pozoruhodně koreluje s některými demografickými daty: například věk prvorodiček během normalizace výrazně klesá (zřejmě v důsledku rodinné politiky státu, ale možná bychom mohly spekulovat i o jiných příčinách ležících spíše v rovině společenského traumatu), a je nižší než věk prvorodiček v 50. letech.⁷

Melancholický závěr eseje, v němž Kolárová spojuje projekt ženské emancipace s emancipací lidstva, vyznívá v době vydání jen jako labutí píseň socialismu. Dává ale tušit, že Kolárová se svých komunistických ideálů nevzdala ani na sklonku své tvůrčí kariéry. Přestože mnoho východisek přehodnotila a v tomto období dává najevo, že je daleka nekritickému přijímání státní ideologie, jak jsme to mohli pozorovat v 50. letech, její přesvědčení zůstává stabilní. Přesto ale ve své literární tvorbě stvořila typy hrdinek, jež – soudě například podle komentářů na *Databázi knih*, promlouvají ke čtenářkám dodnes. Z dnešní perspektivy se nám postojí i literární texty Kolárové nemusejí jevit příliš emancipovaně, v dobovém kontextu šlo ale nepochybně o hlas, jenž připomínal pozitivní stránky ženské emancipace. O hlas, který měl společenský dopad prostřednictvím jejích čtenářek.

Otázky do diskuse:

- 1) Jak naložit s tímto dědictvím? Kolárová a některé další spisovatelky její generace výrazně profitovaly z ženské emancipace (Jarmila Loukotková, Valja Stýblová ad.) a ve své tvorbě ztvárňovaly relativně silné ženské hrdinky, jež byly blízké širokým vrstvám čtenářů a čtenářek.
- 2) Může nám výzkum z hlediska dnešní debaty o těchto (pro mnohé nepřijatelných) spisovatelkách otevřít cestu k dobové žité realitě tehdejších žen?

⁶ Kolárová, Jaromíra: *Pouť za ženskou hrdinkou*. Praha: Československý spisovatel, 1990, 29.

⁷ Průměrný věk žen při narození 1. dítěte v letech 1950-2019. Český statistický úřad. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/prumerny-vek-zen-pri-narozeni-1-ditete-v-letech-1950-2019> [zobrazeno 30. 9. 2025].

- 3) Témata rodiny a emancipace žen se (podobně jako další politická témata) úzce dotýkají tehdejší žité zkušenosti, jak se k ní může přiblížit literární historiografie? Jaké prameny použít k takovému výzkumu?
- Do jaké míry nám v tomto ohledu mohou být užitečné současné a/nebo západní feministické teorie, které vycházejí z jiného kulturního kontextu?
- Jakým způsobem můžeme mluvit a psát o různých podobách ženské emancipace, jež se neprotínají s feministickým narativem?

Impulzy Nového ženského hnutí 70. let pro dekonstrukci tradičních rodinných konstelací a role ženy v německy psané literatuře

Renata Cornejo, UJEP v Ústí nad Labem

Příspěvek si klade za cíl – s ohledem na výzkumnou otázku projektu – vymezit nejdůležitější literární impulzy tzv. Nového ženského hnutí ve SRN, včetně etablování sporného pojmu *ženská literatura*. V centru pozornosti stojí rodinné konstelace, především pak zpochybnění, resp. dekonstrukce tradičních rodinných rolí. Zatímco švýcarská autorka Verena Stefan chápe vztah mezi ženou a ženou jako možný výsledek emancipačního procesu ženy a jako předpoklad pro její sebeurčení a nový vztah k tělu a jazyku (*Häutungen*, 1975), nabízí rakouská autorka Elfriede Jelinek sžíravou diagnózu patriarchálních, tržními mechanismy podmíněných společenských struktur (*Die Liebhaberinnen*, 1975), na což navazuje německá autorka Christa Reinig ve svém projektu *Entmannung* (1976). Příspěvek se dále ptá, jak byly tyto impulzy dále rozvíjeny a proměňovaly se a jak rezonují v kontextu současné německy psané literatury.

Na počátku 70. let vystřídal studentské hnutí z r. 1968 tzv. Nové ženské hnutí. Ženy se radikalizují, vycházejí do ulic, demonstrují proti potratovému paragrafu a za právo rozhodovat o vlastním těle, zakládají ženské časopisy (např. *Emma* nebo *Schwarze Botin*), formují ženské skupiny, jako například západoberlínskou skupinu *Brot und Rosen*, která v roce 1972 vydala *Frauenhandbuch* – stěžejní dokument ženského hnutí. Kritizují antikoncepční pilulku a prosazují vlastní odpovědnost žen v zacházení se svým tělem a sexualitou. Tento proces kulminuje v polovině 70. let také v literatuře vydáním dvou zásadních próz feministické literatury, které kritizují postavení ženy v patriarchátu, a to z různých perspektiv, a zároveň nabízejí i odlišné estetické koncepty – *Häutungen* [Svlékání z kůže] Vereny Stefan a *Die Liebhaberinnen* [Milovnice] Elfriede Jelinek, následované o rok později satirickým románem Christy Reinig *Entmannung* [Kastrace].

Podívejme se blíže na tyto tři koncepty, resp. zobrazení rodinných konstelací a role ženy v rámci feministického diskurzu v polovině 70. let – s cílem zjistit, jak se tehdejší otázky, zobrazované ve feministické literatuře (často nepřesně a s pejorativním nádechem označované jako „ženská literatura“) vyvíjely nebo proměnily, popř. zda jsou – byť v pozměněné podobě – stále přítomné i v současné literatuře.

1. Kniha *Häutungen* švýcarské autorky Vereny Stefan, označovaná za „bibli nového ženského hnutí“, nabízí model identifikace, umožňující individuální sebepoznání ženy jako postupný emancipační proces. Zároveň je zde téměř programově proklamován, jako součást emancipace, ‚odchod‘ z patriarchální mužské společnosti, tedy separace od muže, jako nutná podmínka pro proces sebepoznání vedoucí k sebeurčení. Vypravěčka prochází v jednotlivých kapitolách postupnou proměnou. Jejich názvy odkazují na metaforickou přeměnu (svlékání kůže) – počínaje životem v konvenčním vztahu muže a ženy, ve kterém se žena cítí být pouhým stínem svého protějšku („Schattenhaut“) přes fázi nejistoty, následující po rozvodu, nazvanou „abstinenční příznaky“, a fázi „výjimečných stavů“ spojenou s hledáním vztahu k vlastnímu tělu, až po „znovuzrození“ a sebenalezení jakožto „dýňové ženy“ pomocí iniciačního aktu, což podtrhává i změna jména vypravěčky (z Věrušky na Chloe). Je zřejmé, že autorka zde reflektuje také problém ženské nepřítomnosti v jazyce, když hledá nový, neutřelý či neutrální jazyk pro popis ženského těla, oproštěný od mužského pohledu. Tyto jazykové inovace se promítají také do formy textu, která stírá hranice mezi prózou, deníkem a lyrikou a vše plynule propojuje.

2. Román *Die Liebhaberinnen* rakouské autorky Elfriede Jelinek je pak nemilosrdnou kritikou patriarchálního systému jako součásti kapitalistického tržního mechanismu, v němž „lásku“ (Liebe) nahrazuje slovo „vlastnit“ („haben“). Ženské tělo je zde vnímáno jako pouhý objekt mužské touhy a jako zboží na trhu, ve kterém se ženy snaží své tělo prodat co nejvýhodněji (vdát se) a fungují tak jako soupeřky. Ta, která to pochopí (Brigitte) a smění své tělo za protihodnotu svatbou, je odměněna společenským vzestupem. Ta, která se vdává z lásky a „chce ze sebe něco udělat“ (Paula), je naopak zničena (vykázána z rodiny a společnosti), když se kvůli finanční tísní prostituje – tj. když svůj tělesný kapitál prodává, ale mimo společensky akceptované konvence jako je svatba. Přísluvečný „zlý pohled“ autorky nenabízí žádný únik z tohoto nemilosrdného tržního mechanismu a ani možnost identifikace s ženskými postavami (na rozdíl od Stefan) – Paula se stává obětí kvůli vlastní naivitě a hlouposti, Brigitte jedná naopak pragmaticky a chytře, když patriarchální systém využívá ve svůj prospěch, čímž se ale stává zároveň jeho komplicem. Experimentálně pojatý román (psaný malými písmeny, obsahující předmluvu a doslov jako součást románového děje) je inovativní nejen svou formou a strukturou (pravidelné střídání pasáží o paralelním osudu Brigity a Pauly), ale i jazykově: Jelinek zvýrazňuje roli ženy jako objektu také pomocí pasivních slovesných konstrukcí a syntaktických zlomů, které v rámci jedné věty nejdříve rozvíjí např. obraz ženy jako prodavačky, která je sama prodána.

3. Satirický román *Entmannung* západoněmecké autorky Christy Reinig, jenž vyšel o rok později, je dalším významným příspěvkem zcela jiného rázu: Autorka zde formou

fantastických a duchaplných dialogů tematizuje patriarchální kulturu v širších historických souvislostech, formou imaginárních rozhovorů s historickými osobnostmi jako např. Sigmund Freud či Hitchcock. Jak napovídá podtitul – *Příběh Otty a jeho čtyř žen* – ústřední postavou je vědec Otto Kyra, který chce zjistit, co vlastně znamená být dnes ženou, a zda se vztah mezi pohlavími v průběhu historie již nějak proměnil. Obklopen ženami, které představují různé stereotypní role (milénka, matka, manželka, pracující žena), zjišťuje, že i když všechny vědí, že se musí změnit, aby se mohly emancipovat, v praktickém životě podle toho nejednají, a tím pádem selhávají. „Život bez mužů“ ve smyslu mírumilovného soužití obou pohlaví je možný nakonec pouze jako utopická vize – nikoli však jako fikční realita, ale jako inscenace „divadelní hry“ (dekonstrukce Aischylovy *Orestie*). Podle Reinig je tedy možné překonat boj pohlaví a zrealizovat emancipaci ženy pouze na úrovni literární fantazie.

Porovnáním těchto tří děl, která bezesporu vnesla do feministické debaty a literatury 70. a 80. let v německy mluvících zemích významné impulzy, se ukazuje, že všechny kritizují patriarchální systém, nicméně s různou intenzitou, a nabízí (pokud vůbec) odlišná řešení – od optimisticky laděného odchodu z tradičního vztahu muže a ženy, který vede k úspěšnému emancipačnímu procesu a sebepoznání ženy, založeném na novém vztahu k vlastnímu tělu – přes nemilosrdné zobrazení tržních mechanismů patriarchátu ukotveného v kapitalistickém systému, kde je žena degradována na pouhý objekt a z něhož není úniku – až po duchaplnou, intertextuálně laděnou hru s archetypálními ženskými rolemi (milénka, manželka, matka) a novou rolí pracující ženy. Autorka však u všech ženských postav identifikuje příliš silné zakořenění patriarchálních struktur, jež zároveň odmítají, a nedostatek odvahy k vlastní vnitřní proměně, což činí realizaci rovnosti obou pohlaví možnou pouze v utopické představě.

Otázky do diskuse:

- 1) Nabízí se otázka, zda a nakolik tyto klasické ženské role a vztahy pohlaví, jak je analyzuje především Reinig, stále hrají roli v literatuře (německojazyčné i české), případně zda jsou již překonané. Anebo jestli se do popředí dostávají jiné aspekty feministického diskurzu.
- 2) Lze v českém kontextu po roce 1990 hovořit o opožděné „feministické vlně“, která reflektuje západní feministický diskurz 70. let či rozvíjí některé z jeho impulsů? Pokud ano, jaká témata stojí v centru pozornosti v souvislosti s rodinnými konstelacemi a genderovými rolemi v současné české literatuře?
- 3) Pojem „ženská literatura“, který měl feministickou literaturu 70. let dehonestovat, se přesto do značné míry etabloval a našel si místo v mnoha

lexikonech i dějinách literatury. Diskutoval se v rámci české literární vědy rovněž pojem *ženská literatura* nebo se prosadilo jiné označení?

Postava babičky a ambivalence genderového diskurzu u Ondřeje Macla a Saši Stanišiče

Svetlana Efimova, LMU München

U příležitosti patnáctého výročí vydal časopis GENDER v roce 2024 příspěvek Anne Fleig a Sigrid Nieberle o aktuálním stavu Gender Studies. Badatelky v rozhovoru zmiňují „zřetelnou tendenci k polarizaci a černobílému vidění (pokud jde o genderovou identitu, ideologické pozice a přihlášení se ke konkrétní identitě)“ ve společnosti (59). Přesto podle nich existuje alternativa v „literatuře, která čtenářstvu nabízí rétorickou i estetickou mnohoznačnost“ (ebd.). Na rozdíl od „předem daných významů a kategorizace“ otvírá literatura dynamický „prostor pro různé možnosti“ a „odlišné interpretace“ (61, 62, 67).

Ve svém příspěvku se zaměřím na českou a německou knihu, jež se v estetické a epistemologické rovině vyrovnávají s ambivalencí genderového diskurzu uvnitř rodiny. Za knihu *Miluji svou babičku víc než mladé dívky* (2017) obdržel Ondřej MacL v roce 2018 Cenu Jiřího Ortena; *Herkunft [Původ]*, (2019), Saši Stanišiče byl v roce vydání ověnčen Německou knižní cenou. V obou textech jde o vnukovo vyznání lásky babičce, stejně jako autofikční narativ performativního hledání identity. Konstitutivní ambivalence obou textů zahrnuje vzájemnou identifikaci i distanci hlavních postav vůči sobě navzájem, ohlédnutí za socialismem, stejně jako zobrazení stárnutí a genderových rolí v rodině.

Ondřej MacL, který po rozpadu Československa vyrostl v česko-slovenské rodině v Čechách, píše o své slovenské babičce. Saša Stanišić, který jako dítě ze srbsko-bosenské rodiny během války v bývalé Jugoslávii uprchnul do Německa, píše o své srbské babičce, která zůstala v Bosně. Při hledání identity obou ich-vypravěčů představuje babička jinakost i postavu, s níž se identifikují. Odlišnosti jako gender, mluvený jazyk, generace a zkušenosti jsou ironicky vyhoceny a současně ustupují do pozadí. Oba texty obsahují útržky „babiččiny řeči“ a oba vypravěči sdílejí, respektive přejímají „babiččinu zkušenost“:

„*Původ* je rozloučení s mojí babičkou, trpící demencí. Zatímco já shromažďuji vzpomínky, ona je ztrácí“ (Stanišić, text na záložce);

„Babičko moje! Budiž to milostný uzel dvou konců téhož provázku: Paměti a Zapomnění. [...] K mládí, které jsem si vyvolil, patří samota neméně než k životu starých lidí“ (MacL 2017, s. 16–18).

Oběma ich-vypravěčům je jasné, že babička nebyla za socialismu ušetřena patriarchálního rozdělení rolí v rodině: „Pak přišel socialismus a diskutovalo se o roli ženy, a žena šla domů pověsit prádlo“ (Stanišić 2019, 22), „Za vzestupem feminismu se v případě babičky skrývala leda možnost stát se členkou pracujícího proletariátu“ (Macl 2017, 63).

Přesto babička v obou knihách disponuje obdivuhodnou vnitřní silou a je, jak to vyjádřil Macl, „vítězka“ (ebd.). Tato síla je však neoddělitelná od tělesné slabosti a nemoci ve stáří: „Zlomená ruka barvy zralých švestek“ (Stanišić 2019, 288), „Nohy čím dál méně poslušné, fialové, místy otevřené až na kost“ (Macl 2017, 29). V obou knihách se jedná o vztah mezi generacemi a stárnutí a protikladné postoje vůči němu, jež Macl sleduje až po antiku: „Ciceronova kulantní obhajoba stáří ve smyslu vyvrcholení života proti stáří-nemoci“ (2017, 36). Tak se gender a rodina mění v gerontopoetiku (více o tomto konceptu Herwig).

Genderové stereotypy jsou narušeny tím, jak se oba vnuci zapojují do péče o babičku. Tím se s ní nově identifikují, zatímco ona se kdysi starala o ně jako děti: „Přikrýváš ji. Stokrát přikrývala ona tebe, když jsi byl dítě“ (Stanišić 2019, 352), „No a co, že babička pohlídá děti, pomůže v domácnosti, povypráví své vzpomínky. Dost možná přijdou dny, kdy bude bezbrannější než dítě [...]. Tehdy ji miluji nejvíce“ (Macl 2017, s. 45).

V obou knihách se obratně zachází s tradičními genderovými rolemi, které Macl označuje za „studenou válku“ a myšlenkový vzorec minulého století: „rozdělení světa na dva nepřátelské protipóly [...], muži/ženy [...] vůbec past myslet ve dvojicích“ (2017, 27).

Mnohoznačnému způsobu myšlení odpovídá inovativní literární forma obou textů: jsou vystavěny fragmentárně a oscilují mezi prózou a poezií, mezi patosem a ironií. V době nové jednoznačnosti, o níž v loňském roce hovořily Anne Fleig a Sigrid Nieberle, získává tato otevřená forma politický význam:

„Vnuk: Namísto autenticity (ve smyslu autonomně romantickém) *politický* boj o nové, perspektivnější souvislosti uvnitř autentického (pozdně kapitalistického) chaosu.

Babička: Keby si vysypal všetky slova z hlavy, bola by z toho polievka s cestovinovými písmenkami“ (Macl 2017, s. 37).

Otázky do diskuse:

- 1) Jak je v současné literatuře ztvárněn vztah mezi generacemi uvnitř rodiny?

- 2) Jak je téma „rodiny“ ukotveno mezi minulostí, přítomností a budoucností (rodinná historie, současná rodina, podoba rodiny v budoucnosti)?
- 3) Píší i současní autoři feministické knihy?

Literatura

- Fleig, Anne und Nieberle, Sigrid. (2024). „Wo stehen wir? Und wohin gehen wir? Eine E-Mail-Korrespondenz über Feminismus, Literatur und Gender“. *GENDER - Zeitschrift für Geschlecht, Kultur und Gesellschaft*, 16 (3), 2024, 59–72. <https://doi.org/10.3224/gender.v16i3.05>
- Herwig, Henriette. „Literarische Ästhetisierungen des Alter(n)s“. In: *Kulturgerontologie. Konstellationen, Relationen und Distinktionen*. Hg. von Franz Kolland, Vera Gallistl und Viktoria Parisot. Wiesbaden 2021, 433–453.
- Macl, Ondřej. *Miluji svou babičku víc než mladé dívky*. Praha 2017.
- Macl, Ondřej. *Liebe Babička*. Aus dem Tschechischen von Julia Miesenböck. Köln, Leipzig 2023.
- Stanišić, Saša. *Herkunft* [2019]. München 2020.

Institucionalizace Gender Studies v Rakousku

Susanne Hochreiter, Universität Wien

V tomto příspěvku se chci pokusit sledovat hlavní vývoj institucionalizace výzkumu genderu v Rakousku a přitom vezmu v úvahu především změny v germanistickém bádání a výuce.

Od počátku feministických Frauenforschung v Rakousku v 80. letech se toho hodně událo. Podstatné byly pro tento vývoj univerzity a akademie věd, přestože odpor vůči novým výzkumným plánům byl nemalý. První feministické vědkyně a vědci byli převážně externí „lektorky“ a „lektori“, spjatí většinou s nezávislým ženským hnutím.

Následně byly zřizovány speciální profesury, jež umožnily pozvat na univerzitu na jeden semestr mezinárodně uznávané feministické badatelky a badatele. Díky profesuře Käthe-Leichter ve Vídni a profesuře Aigner-Rollett v Grazu jsou mezinárodní experti a expertky i nadále soustavně zváni a odpovídajícím způsobem finančně ohodnoceni.

Důležité politické úkoly vysokého školství v oblasti výzkumu a výuky navíc realizují místa na univerzitách, jež byla rovněž zřizována od 90. let a nazvána „gender-referát“ nebo „koordinační platforma“ pro gender studies a rovné příležitosti, „univerzitní centrum pro ženská studia a gender studies“ a byla v daných organizacích ukotvena. Jejich úkolem je podpora a posílení výzkumu v oblasti gender studies, stejně jako vytváření povědomí o zrovnoprávnění a diverzitě všech univerzitních vyučujících a studujících.

Nejnovější vývoj v oblasti institucionalizace je rozporuplný. Na příkladu Vídeňské univerzity vidíme na jedné straně demontáž výsledků dosažených od 80. let (jako třeba feministický mediální výzkum na Fakultě sociálních věd), stejně jako váhavé obsazování nebo vůbec vypisování míst, jež byla v minulosti zřízena se zaměřením na gender studies. Na druhé straně existují úspěšné mezinárodní výzkumné týmy (výzkumné platformy) a nové instituce: například v roce 2019 nově zřízené Centrum interdisciplinárních gender studies na Univerzitě Innsbruck.

Otázky do diskuse:

1) Germanistika

Vývoj a ukotvení v germanistických ústavech lze v krátkosti načrtnout následujícím způsobem: I zde nastal průlom v 80. letech – impulzy tu vytvářeli zejména jednotliví/jednotlivé vyučující (k nimž patří mimo jiné průkopnice jako Konstanze Fliedl, Christa Gürtler, Hanna Hacker a Ursula Kubes-Hofmann). Od 90. let probíhají pravidelné kurzy a na většině germanistických ústavů jsou dnes semináře nebo přednášky zaměřené na teorii genderu součástí povinných předmětů. Nicméně lze vyzorovat i jistou stagnaci: přes intenzivní snahy a institucionalizaci gender studies je obor velice konzervativní. Samotná nabídka kurzů jako „seismograf“ rozvoje oboru ukazuje, že probíhá intenzivní recepce mediálně-teoretického a kulturologického přístupu, ovšem pokud jde o perspektivy oboru, zůstává genderový výzkum zčásti na okraji. Většina kurzů je stále z velké části věnována kanonizovaným, povětšinou mužským autorům.

2) Témata a teorie

Podle nových jmen na těchto místech, ale i z obsahu osnov je poznat, jak se genderový výzkum rozvíjel v interdisciplinární oblasti. Po první fázi ženských studií, ale i lesbického a gay výzkumu, kde bylo vykonáno velké množství zakladatelské práce (ženy v literární historii, ediční práce, role žen v literatuře, homosexualita, podmínky pro psaní, recepce, hodnocení, kritika kánonu atd.), lze od začátku 90. let vyzorovat silnou změnu paradigmatu, jež s sebou následně přinesla velmi produktivní diferenciaci dané oblasti. Především recepce knihy *Gender Trouble* od Judith Butler, jež argumentuje performativitou pohlaví, vyprodukovala celou řadu nových linií výzkumu: intersekcionalitu, kritický výzkum maskulinity, queer teorii, postkoloniální studia a nakonec studia transsexualita a posthumánní gender studies

3) Germanistky, literátky a literatura

Výzkumné centrum Elfriede Jelinek, jež založila Pia Janke a dodnes ho vede, je speciální výzkumný projekt zahrnující jak autorku Elfriede Jelinek a její texty, tak badatele a badatelky a umělkyně a umělce z různých oblastí. Četnými publikacemi na témata moci, jazyka či ekonomie, spjatými s genderovou dimenzí, udává výzkumné centrum důležité impulzy pro další rozvoj literárněvědného genderového výzkumu v Rakousku. Koneckonců i ocenění hrají svou roli. Za všechny jmenujme Cenu Marianne von Willem zřízenou roku 2000 a Cenu Vezy Canetti města Vídně založenou v roce 2014 jako viditelné znamení emancipační politiky, která připomíná na jedné straně důležitou autorku a na straně druhé oceňuje a podporuje autorky současné. V porotě jsou vedle autorů a autorek či nakladatelských odborníků zastoupeny i literární vědkyně a vědci.

Poločas rozpadu tradiční rodiny průmyslového věku

Eva Klíčová, Brno

Tradiční rodinu v současném smyslu chápu jako nejmenší socioekonomickou jednotku, která vykryštovala během průmyslové revoluce. V jejím důsledku (především mobilita za prací do průmyslových center, vzdělání, slábnoucí moc církve) se komplexní rodinné a obecní komunity rozpadaly, až z nich zůstal ideál nukleární rodiny. Její ideologii vnímám jako soubor tří konceptů, které se doplňují a v čase (trvání manželství) proměnlivě dominují.

Za první a kulturně nejhlubší (nikoliv ale univerzální) považuji freudovský totem (patriarchální moc) a tabu (incest) vztažený na univerzalitu heteronormativních vztahů. Na tento esencialismus heteronormativní binarity navazuje druhá, pragmatická rovina původně důsledně oddělené produktivní (muž) a reprodukční (žena) práce. To se samozřejmě radikálně komplikuje ve dvacátém století – zkušeností dvou světových válek a ženskou emancipací. Z toho vyplývající ekonomické souvislosti nicméně zásadně ovlivňují i současnou stále častěji singulární společnost. Třetí koncept je historicky nejmladší a nejde o nic jiného než o představu romantické lásky (překračující třídy, majetek, rasy, ale nakonec i gender). Na představu romantické lásky svým způsobem navazuje sexuální revoluce.

Zatímco totem a tabu působí ve vztahu k trvanlivosti nukleární hetero rodiny dostředivě, u dělby práce už to tak jednoznačné není. Na jedné straně ženy sice stereotypně udržuje v ekonomické závislosti na muži, kterou ale zároveň podrývá universalismus lidských práv a emancipace. Stručně lze říci, že tam, kde stoupá zaměstnanost žen, roste i rozvodovost. Jednoznačně odstředivě na životnost tradiční rodiny doléhá představa romantické lásky a sexuální svobody. Upřednostňovaný nárok na vypjatou emocionalitu často spojenou se sexuálním životem vede lidi v zásadě k řetězení monogamních vztahů.

Tradiční rodina se během dvacátého století proměňuje ve vlnách či skocích, progresi ale střídají i regresivní fáze (které ale nikdy nejdou tak hluboko, aby zcela rekonstruovaly „původní stav“). V současnosti celý proces umocňuje digitální sféra a fenomény jako toxická maskulinita (feminita), manosféra, incelství, tradwife i dobrovolná bezdětnost, ideologický gender gap apod.

V literatuře mě zajímá rodina jako „ideologické bojiště“ především v osmdesátých a devadesátých letech, kde, jak se domnívám, lze v literárním materiálu najít divoké

příklady regrese i progresu. Rodinná a primárně feministická témata (muži v drtivé většině nemají zájem rodinné soužití rekonceptualizovat) se stávají přímo explozivními, zvláště s ohledem na nejasné představy o Západu jako následováníhodném modelu kapitalismu. Na jednu stranu působil v českém prostředí tradicionalismus představ o rodinných firmách, reprezentativních manželkách, provázený představou o zešílevším feminismu na Západě (Ota Ulč, Josef Škvorecký) a taky Západu jako ráje sexuálních svobod (sexismu v reklamě, pornografii, prostituce etc.). Na druhou stranu sem ale přeci jen pronikaly i impulzy feministické. Podstatně komplikovaněji, v dlouhodobém horizontu porevolučních let ale taky nakonec úspěšněji.

– Normalizace přinesla konzervativní obrat (po padesátých letech, v tomto směru revolučních, a opatrné revizi let šedesátých) směrem k „buržoazní“ představě tradiční rodiny a konzumního blahobytu. Mimo oficiální představu „rodiny jako základu státu“ se do života občanů Československa promítala i sexuální revoluce. (Jiří Švejda, Vladimír Páral, Zdena Frýbová, Alexandra Berková)

– Devadesátá léta na jednu stranu posouvají konzervativní dichotomii krásná žena a podnikavý muž až do vulgární roviny, na druhou stranu ale éra, kdy je „vše dovoleno“ přináší i druhý, ženský hlas.

Devadesátá léta tak představují směsici téměř všeho až v určitém extrému –

Na jednu stranu jsou to Páralovy *Playgirls*, Frýbortovo pokračování *Veksláka*, ale taky *Cvokyně* Evy Hauserové, protofeminismus Caroly Bidermannové, ale i nová vztahová mytologie jak feministická (Berková), tak konzervativní (Topol). A taky mainstreamová verze „uvadlé modernity“ – Viewegh nebo Nesvadbová.

V devadesátých letech se také etablovala nová kulturní elita – často muži, kteří za normalizace nemohli (publikovat) – literatura tak žije v podstatě v modelu „totem“, kdy muži mají ambice se vztáhnout k undergroundu, exilu a exkluzivní literatuře (opozděná postmoderna), zatímco ženský literární hlas je – dnes by se řeklo, cancelován.

Výmluvným dokumentem tohoto literárně rodinného konfliktu jsou romány Lenky Procházkové (o vztahu s LV) a literární odpověď Ludvíka Vaculíka (*Jak se dělá chlapec*).

Zatímco v nultých letech vítězí tlumený normalizovaný „kapitalistický patriarchát se zaměstnanými ženami, které mohou řídit auto“, konec desátých a dvacáté roky situaci proměňují – objevují se autorky a texty, které sledují trendy (globálního severu) a otevřeněji komunikují „rodinné trable“ (Kateřina Rudčenkova (bezdětnost), Klára Vlasáková (péče), Marek Torčík (queer identita), Ema Kausc (queer identita), David Zábranský (krize maskulinity)).

Mateřství a rodičovství v české a německé současné dramatice na příkladu her Anny Saavedry, Kathrin Röggla, dvojice Yael Ronen a Dimitrij Schaad a Loly Arias

Barbora Schnelle, Drama Panorama, Berlin

Příspěvek se bude zabývat hrou Anny Saavedry *Tajná zpráva z planety matek* (*Mamma guerilla*) s podtitulem *Dramatická esej o mateřství ve všech jeho podobách*, prem. 2012, HaDivadlo Brno, hrou Kathrin Röggla *Kinderkriegen 4.0* [Mít děti 4.0], prem. 2022, Schauspiel Dortmund, hrou (*R*)*Evoluce* od Yael Ronen und Dimitrije Schaada, prem. 2020, Thalia Theater Hamburg, a performancí argentinské režisérky žijící v Berlíně Loly Arias s názvem *Mother Tongue*, prem. 2022, Maxim Gorki Theater Berlin. Zatímco Saavedra tematizuje mateřství v jeho monstrozitě a analyzuje jej mj. jako formu ostrakizace žen, soustředí se Röggla na rodičovství jako na seberealizační projekt, který se stává součástí vlastního ego tripu. Ronen a Schaad představují rodičovství jako možnost technologické optimalizace příštích generací. Lola Arias vyčleňuje téma rodičovství z heterosexuálního diskurzu a hledá egalitářské modely v oblasti rodiny a péče.

Otázky do diskuse:

- 1) Existují další příklady děl, které obdobně jako Saavedra feministicky tematizují společenské postavení žen-matek a jejich nemožnost dostát všem nárokům na mateřství a ženství, které na ně společnost klade (např. péče o dítě a pracovní kariéra)?
- 2) Jakou roli hrají v literatuře nové technologické postupy v oblasti reprodukce? Existují další analýzy možného vývoje podobně jako ve hře dvojice Ronen/Schaad?
- 3) Lola Arias radikálně vyčleňuje rodičovství z heterosexuálního diskurzu a modeluje jeho podoby v dokumentárně laděné performanci z pozice genderové diverzity (např. trans muž, který nemůže být oficiálně registrován jako otec). Jak nakládá s rozbitím heterosexuálního kódu v oblasti rodičovství česká literatura?

Téma rodiny v současné české próze

Alena Šidáková Fialová, ÚČL AV ČR Praha

„Mateřství se v současnosti stalo takřka převládajícím tématem na poli světové literatury orientované na ženy vrcholně produktivního věku. Filozoficky jej obsáhla Kanaďanka Sheila Hetiová v autofikčním počinu *Mateřství*, čtyři různé pohledy na něj nabídla Němka Verena Kesslerová v próze *Eva*. Médii přitom stále prolétávají zprávy o rekordně nízké porodnosti.“⁸

Úvodní citát pochází z recenze na román Petry Soukupové *Marta děti nechce* (2024). Soukupová představuje jednu z mála autorek, které v každém svém díle důkladně zkoumají rodinné vztahy, rodičovské, prarodičovské i sourozenecké. K příčinám její čtenářské obliby přispívá tematika, jež je atraktivní pro valnou část čtenářské obce, již tradičně tvoří ženy, literární styl, který je stravitelný, avšak na vyšší úrovni, než jsou jednoduché romances pro ženy, a také fakt, že Soukupová dokáže vystihnout intimní rodinné téma, které ve společnosti rezonuje, o němž se mluví a je vnímáno jako aktuální. V její poslední knize jde o dobrovolnou bezdětnost, v předchozích reflektuje rozdílné názory na výchovu dětí, prohlubující se mezigenerační propasti, problémy sendvičové generace, krizi středního věku, patchworkové rodiny, vztahové vyhoření, ztrátu dítěte, interrupci apod. Explicitně to pojmenovala jedna z recenzentek: „Připadá mi nesmírně důležité, že spisovatelka s takovým dosahem, jako má Petra Soukupová, přináší nenásilnou formou tato do jisté míry stále tabuizovaná témata, ba co víc: dává jim lidskou tvář.“⁹

Do jakého kontextu však nejnovější dílo Petry Soukupové vstoupilo?

Téma rodiny je velmi široká oblast. Naprostá většina protagonistů současných próz tematizuje rodinné vztahy, ať již reálné, žádané či odmítané, partnerství, manželství, případně vlastní dětství. Aby se naše téma nerozpustilo v obrovském množství soudobé produkce, zúžím svůj přehled na explicitní reflexi rodičovství, vztahů otců, matek či jiných členů širší rodiny k dětem, vlastním či nevlastním.

Vrátíme-li se k nejstarší polistopadové české produkci, je zřejmé, že hlavní proud české prózy devadesátých let se věnoval primárně jiným než rodičovským problémům:

⁸ Čtvrtlíková, Kristýna: Petra Soukupová sugestivně hloubá v ženské psyché. *Právo*. Roč. 35, 2025, č. 5, 7. 1., s. 11.

⁹ Jamnitzká, Karin: Moje tělo je moje. *Tvar*. Roč. 36, 2025, č. 3, 6. 2., s. 3.

v popředí bylo vydávání dříve nepublikované literatury, která byla převážně dílem autorů-mužů a tematizovala protirežimní rezistenci a morální dilemata. Ani u postmoderních, hravých a imaginativních próz nebylo rodičovství tématem. Stejně tak ani v dalším silném bulvarizujícím proudu produkce s erotickými či satirickými náměty. Romány autorek tematizovaly častěji partnerské vztahy, vlastní psychiku a možnosti seberealizace (Brabcová, Berková, Hauserová). Na druhou stranu však vyšlo několik solitérních děl, založených na autobiografických zážitcích autorů, pro které bylo rodičovství zásadním tématem.

Soustavně se tématu rodičovství věnovala Tereza Boučková, která se opakovaně vracela k vlastnímu životnímu zlomu, jímž byla adopce dvou romských chlapců, přičemž její mateřství bylo orámováno komplikovaným vztahem s odcizeným otcem (*Indiánský běh*, 1990, *Krákorám*, 1998, později *Rok kohouta*, 2008).

Velké kontroverze vyvolal román *Jak se dělá chlapec* (1995) Ludvíka Vaculíka. Autobiografický hrdina v něm počne dítě se svojí milenkou a následně glosuje jak vývoj svého vztahu a genderové rodinné role, tak výchovu syna. Tematizace otcovství nejen ve formě abstraktních úvah o rodičovské roli a odkazu, duchovním dědictví apod., ale také skrze zobrazení běžných rodinných starostí a povinností (dosud typických pro ženskou část výchovy), byla v této době zcela výjimečná a můžeme spekulovat, nakolik byla nesena snahou reflektovat důležité téma, či potřebou šokovat, být v dobovém kontextu originální a zároveň se stále pohybovat na vaculíkovském poli vlastního života.

Tradiční model reflexe otcovství i genderových rolí v rodině naopak vidíme u čtenářského hitu počátku 90. let, totiž v *Báječných letech pod psa* (1992). Rázná, ale hodná maminka tu vychovává děti s poněkud zmateným tatínkem, přičemž jejich hlavním problémem je snaha nezadat si s režimem, ale zároveň dětem a rodině příliš nekomplikovat život. Tematizace dilematu charakteristického pro většinu normalizační společnosti přinesla knize značnou popularitu a Michala Viewegha vynesla do pozice literární hvězdy.

Výjimečným dílem, reflektujícím genderové role i podoby mateřství, byla *Guvernantka* (1997) Vladimíra Macury, dvojhlasně vyprávěný román o soužití Ladislava Čelakovského a Bohuslavy Rajske ve Vratislavi, kde se zvláště v partech vypravěčky reflektuje střet mateřských povinností vůči vlastním i nevlastním dětem s touhou po seberealizaci a nemožností se z těchto tradičních genderových rolí vymanit.

V novém tisíciletí se vyskytlo opět několik výrazných próz plně zaměřených na problematiku rodiny a rodičovství, což souviselo mimo jiné s rychle rostoucím počtem debutujících spisovatelek. Exotické kulisy tradičního Mongolska, v němž několik

generací rozdílných žen vychovává děti, nalezneme v románu Petry Hůlové *Paměť mojí babičce*. Muži zde představují spíše komplikaci, spouštěče problému, přičemž tíhu rodinných strastí při péči o děti i naplňování konvenčních genderových rolí nese žena.

Podobnou roli hrají muži, převážně alkoholici a násilníci, v jiném tradičním prostředí, a to v Bílých Karpatech poloviny 20. století v povídkové knize *Želary* Květy Legátové, autorky nejstarší generace. Izolovaný svět chudých horských vesnic na okraji civilizace opět ukazuje nezdolnost a sílu žen (i těžký život jejich dětí), které bojují často o holé živobytí.

Mužská reflexe rodinného života a rodičovských rolí se výjimečně objevovala též, jak o tom svědčí dílo Jana Balabána (*Zeptej se táty*, 2010) či Emila Hakla (*O rodičích a dětech*, 2002): v jejich případech však jde o dospělé protagonisty, kteří reflektují rodičovství a dětství s odstupem, s úvahovými či lyrickými prvky nebo humornými historkami. Vyprávějí dávné příběhy, analyzují staré viny, dilemata či představy a plány do budoucnosti, minimálně pak konkrétní, praktické problémy, které přináší péče o druhé a fyzická a mentální zátěž rodičovství.

V literatuře nového tisíciletí, kdy získal velkou oblibu tradiční realistický román reflektující soudobé dějinné zlomy a totalitní režimy, se mnohem častěji setkáváme s žánrem rodinné ságy – ve vícegeneračním vyprávění logicky nemůžou chybět rodinné vztahy, zde ovšem často vztažené k vnějšímu světu, tedy k tomu, jak na rodinu dopadají rány osudu a tzv. velké dějiny. Zatímco v prvním desetiletí se setkáváme častěji s romány mužů, kteří více tematizují prvek společenskokritický, vztah ke společenským poměrům, případně pak k obrazu rodiny jako funkčního celku, který se dokáže ubránit stávajícím poměrům a ideologiím (Novákův *Děda*, 2007, Bryczovo *Patriarchátu dávno zašla sláva*, 2003, Fahrnerův *Steiner aneb Co jsme dělali*, 2002, ad.), v druhém desetiletí sílí obliba společensko-historických románů psanými ženami, s ženskými postavami. Na ty dopadá nejen tíha velkých dějin, ale zejména starost a péče o rodinu, pro niž je třeba trpět a obětovat se – nejen proto, že tradiční genderové role si to žádají, ale proto, že někdo rodinu zachránit musí a na muže, kteří se ztrácejí ve vnějším politickém světě „mužských“ povinností a následně i trestů, se spoléhat nedá. Takto snáší příkoří velkých dějin Mornštajnové *Hana* (2018), Tučkové Dora Idesová z *Žitkovských bohyň* (2012), hornické ženy Karin Lednické (*Šikmý kostel 1–3*, 2020, 2021, 2024) a mnohé další. S menším ohlasem, ale o to větší uměleckou hodnotou se setkáme u drobnější prózy Mileny Slavické *Hagibor* (2014), v níž se tři generace žen potýkají s traumatem matky a dcery rozdělených emigrací.

Současné problémy rodičovství můžeme nalézt v četných knihách v úvodu zmiňované Petry Soukupové (*K moři*, 2007, *Pod sněhem*, 2015, *Nejlepší pro všechny*, 2017, ad.), také v intimněji laděné próze Jany Šrámkové *Zázemí* (2013), reflektující zrání mladé ženy díky mateřství a vzpomínkám na babičku. S určitými stereotypy pracují čtenářsky

úspěšné knihy Viktorie Hanišové, které se zaměřují na téma adopce (*Anežka*, 2015) či patologie současné rodiny, jako je sexuální zneužívání (*Houbařka*, 2018). To se objevuje i v románech známých bestselleristek, například Petry Dvořákové (*Plánata*, 2023) či Aleny Mornštajnové (*Les v domě*, 2023), spolu s obrazem nefunkční rodiny. Svěrázným zjevem české prozaické scény je Petra Hůlová, která v prózách *Zlodějka mého táty* (2019), *Macocha* (2014) a *Nejvyšší karta* (2023) pracuje s tématy rozvodu, nevlastních rodičů, ženského alkoholismu a generační propasti mezi matkou a dcerou, jež mají odlišné vnímání manipulativních vztahů.

V nejnovější produkci můžeme sledovat rostoucí trend mužské reflexe rodičovství. Své komplikované dětství a mládí s nefunkčním otcem popisuje protagonista autofikčního románu *Rozložíš paměť* (2023) Marka Torčíka: vzpomíná v něm také na jednání matky, její vztah k dítěti i rodičům a dokáže pro komplikované vztahy zpětně najít pochopení. Čistě rodičovská perspektiva pak patří vypravěči novely Jonáše Zbořila *Flora* (2024), dystopické novele s fantastickým otesáňkovským námětem, či protagonistovi deníkového autofikčního románu *Jú a hele* (2024) Davida Zábranského. Obě hlavní postavy jsou čerstvými otci, pro něž je vytváření vztahu k dítěti skutečností, k níž oba přistupují s jistými rozpaky a nejistotou.

Uvidíme, zda trend aktivního otcovství a jeho reflexe (téma zatím oblíbené spíše na blogové scéně a na sociálních sítích) bude atraktivní i pro další autory či autorky, a jak se bude měnit zobrazení žen a ženských témat v kombinaci s aktuální reflexí nových podob maskulinity.

Román *Poloviční životy* od Susanne Gregor: Sílící pozice pečovatelské práce na literárním trhu nebo ve společenském povědomí?

Karin S. Wozonig, Universität Wien

Susanne Gregor ztvárnila v románu *Halbe Leben* [Poloviční životy], (2025) životní realitu pečovatelky (aktuálně k vidění též jako divadelní inscenace ve vídeňském Volkstheatru).

Shrnutí děje: Klára a Jakob najmou Paulínu jako pečovatelku, aby se celodenně starala o jejich matku, respektive tchyni Irenu, která po mrtvici nemůže žít sama, a proto bydlí s nimi a jejich jedenáctiletou dcerou Adou. Klára pracuje v architektonickém studiu, Jakob je nepříliš úspěšný fotograf na volné noze. Paulína je rozvedená, dříve byla zdravotní sestra a tohle je její první práce přes agenturu zprostředkující pečovatelky ze Slovenska. Paulína má dva dospívající syny, kteří jsou během její dvoutýdenní nepřítomnosti vždy u její tchyně. Po dvou týdnech střídá Paulínu v péči o Irenu Radek. V románu se střetávají dva světy: dobře situovaný manželský pár z rakouské provincie a matka samoživitelka ze Slovenska. Chce pro syny lepší život, proto pracuje v cizině. „Poloviční život“ z názvu se týká především Paulínina vnitřního konfliktu. Stýská se jí po synech a při péči o Irenu o hodně z jejich života přichází. Zdá se však, že i manželskému páru v životě něco chybí, když usilují o přátelství s pečovatelkou. A Irena se po mrtvici nemůže pohybovat a není soběstačná, poloviční život se tedy týká i jí.

Stojí tu proti sobě dvě hrdinky, jež se snaží sloučit povolání a pečovatelskou roli zcela odlišným způsobem. Gregor však vytváří obraz podobných duševních traumat, která vnější rozdíly spíše zvýrazní, než že by je zakryly. Kritika román hodnotí jednak jako portrét naší společnosti, v níž už péče o rodinné příslušníky neprobíhá v rodině, a je možné ji přenést na někoho cizího. Na druhé straně je kniha *Poloviční životy* chápána jako psychologické zobrazení vnitřního konfliktu slovenské pečovatelky. Že v této postavě čte recenzentka (Stephanie von Oppen, *Deutschlandfunk Kultur*) nenávisť vůči zaměstnavatelům, ukazuje, že konstrukce příběhu funguje: román začíná smrtí Kláry, která se v přítomnosti Paulíny zřítí při putování po horách. Co se stalo, zůstane až do konce nejasné. Jan Wiele, kritik *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, považuje za zdařilé postupné odhalování ponižujícího chování rakouského páru vůči Paulíně.

Kritika si doposud nepovšimla toho, že stereotypní genderové role tu narušuje činnost mužů a že se v souvislosti s (tichým) mužským odmítáním uvěznění žen v pečující roli zdvojnásobuje. Přestože Jakob zjevně žije z příjmu své ženy a nemá pravidelnou práci, neujme se péče o Irenu. Pečovatel Radek protestuje proti práci, jež není stanovena smlouvou, jinak než Paulína. Ani jedna mužská postava neplní klasickou mužskou roli, a přitom se neujmou ani tradičních ženských rolí. Klára zaměřená na kariéru musí naopak pracovat minimálně tolik jako její kolegové, aby kompenzovala to, že v převážně mužské oblasti architektury a výstavby nemá vlastně „co dělat“. Zdravotní sestra a pečovatelka Paulína sice vykonává tradičně ženské povolání, musí však po rozvodu nahradit dětem i otce, a to emocionálně i materiálně.

Tento román se svými genderovými konstelacemi vzhledem k formálním i neformálním povinnostem v rámci rodiny nastoluje řadu otázek souvisejících s tvorbou a estetickou recepcí, z nichž do diskuse vybírám tři:

- 1) Odráží skutečnost, že se cizinka jako pečovatelka stává literární postavou, změnu vnímání ve společnosti?
- 2) Kritizuje román na individuální úrovni materiální i genderově podmíněnou nerovnováhu sil a jsou tyto motivy (psychologicky přesně vykreslenou) zkušeností jinakosti posíleny?
- 3) Přinese zapojení nových hlasů jako Susanne Gregor, narozené roku 1981 v Žilině, nový sociální román (v duchu tradice společenského románu 19. století)?

PROGRAM 1/2

9:15 **přivítání, představení cílů projektu a workshopu / Begrüßung, Vorstellung der Projekt- und Workshopziele** (Zuzana Augustová, Lucie Antošíková, Renata Cornejo)

9:30 Renata Cornejo (*UJEP, Ústí nad Labem*)
Impulse der Neuen Frauenbewegung der 1970er Jahre für Dekonstruktion von traditionellen Familienkonstellationen und -rollen in der deutschsprachigen Literatur

9:45 Susanne Hochreiter (*Institut für Germanistik, Universität Wien*)
Institutionalisierung der Gender Studies in Österreich

10:15–10:30 **přestávka / Kaffeepause**

11:00 Alena Fialová (*ÚČL AV ČR, Praha*)
Téma rodiny v současné české próze

11:15 Eva Klíčová (*Brno*)
Poločas rozpadu tradiční rodiny

11:30 Libuše Heczková (*UK, Praha*)
Osamělost, násilí a láska? Čím je rodina v literatuře dnešní doby?

12:15–13:30 **oběd / Mittagspause**

13:30 Hana Blažková (*ÚČL AV ČR, Praha*)
Komunistická kritika „normalizační rodiny“ z pera Jaromíry Kolárové

13:45 Lucie Antošíková (*ÚČL AV ČR, Brno*)
Náruč mateřské lásky. Děti nedostupných rodičů v české současné literatuře

14:15–14:30 **přestávka / Kaffeepause**

14:30 Karin Wozonig (*Universität Wien*)
Love and Care: Betreuungsarbeit abseits der Rollenklischees in der österreichischen Gegenwartsliteratur

PROGRAM 2/2

14:45 Svetlana Efimova (*LMU München*)
**Die Figur der Großmutter und
die Ambivalenzen des Gender-
Diskurses bei Ondřej Macl und
Saša Stanišić**

15:15–16:00 přestávka / Kaffeepause

16:00 Zuzana Augustová (*ÚČL AV ČR,
Praha*)
**Téma rodiny a genderových
vztahů v divadelních hrách Felicie
Zeller ve srovnání s genderovou
problematikou v dokumentárních
inscenacích české režisérky
a autorky Barbary Herz**

16:15 Barbora Schnelle (*Drama Panorama,
Berlin*)
**Náhled na téma mateřství a rodi-
čovství v české a německé současné
hře na příkladu her Anny Saavedry,
Kathrin Röggla, dvojice Yael Ronen
a Dimitrij Schaad a Loly Arias**

16:45 shrnutí podnětů,
závěrečná diskuze, výhled
/ Zusammenfassung, Diskussion,
Ausblick (Zuzana Augustová,
Lucie Antošíková, Renata Cornejo)

18:00 společná večeře / gemeinsames
Abendessen
Restaurace Kolkovna,
V Kolkovně 910/8, 110 00 Staré Město